

Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra vo výučbe na základných školách

Margita Jágerová

Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra, Slovensko
Filozofická fakulta, Katedra etnológie a folkloristiky

Úvod

Na začiatku 90. rokov 20. storočia začali niektoré základné školy na Slovensku implementovať do obsahu vzdelávania poznatky o lokalite, respektíve regióne/mikroregióne, v ktorom škola pôsobí. Išlo o informácie z oblasti lokálnej histórie, geografických a prírodných pomerov, kultúrneho diania, taktiež miestnej ľudovej kultúry, pričom v súvislosti s týmito aktivitami sa zaužívalo pomenovanie novej vzdelávacej oblasti – regionálna výchova a ľudová kultúra¹. Toto dianie súviselo s novou politicko-spoločenskou situáciou po roku 1989, transformáciou spoločnosti, ale aj demokratizáciou, humanizáciou, liberalizáciou, ktoré prebiehali v rôznych oblastiach života. Spomínané procesy sa v školstve prejavovali inováciou obsahovej a formálnej stránky vzdelávania, vznikom alternatívnych vzdelávacích programov a špecializácií. Táto problematika rezonovala najmä v školách na severnom a strednom Slovensku.

Regionálna výchova predstavuje syntézu poznatkov z rôznorodých oblastí (vlastivedné, historické, geografické, prírodovedné, jazykovedné, umenovedné a i.). Ide o „komplex zámerov spoznávania regiónu, jeho kvalitatívnych ukazovateľov, s cieľom naučiť sa racionálne koexis-

■ 1 Jednotlivé školy už od roku 1992 vypracovali a následne niekoľko rokov ooverovali *Projekt základných škôl s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy a ľudovej kultúry*, pričom dialo sa tak pod gesciou vtedajšieho ministerstva školstva.

tovať s prírodným a kultúrnym prostredím². Práve v spomínanom období bola obsahová náplň regionálnej výchovy výrazne orientovaná na lokálnu ľudovú kultúru – javy materiálnej a duchovnej kultúry, ale najmä slovesné, piesňové, hrové a tanečné prejavy, čerpajú z ľudovej kultúry lokality, v ktorej škola pôsobila, respektíve jej najbližšieho okolia. Hoci sa táto problematika objavovala vo vzdelávaní na základných školách už od 90. rokov 20. storočia v rámci štandardných predmetov, až od roku 2008 vznikla možnosť zaviesť do výučby samostatnú prierezovú tému³ – Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra. Štátny vzdelávací program ju definuje ako oblasť, ktorá sa zaoberá živým a hodnotným hmotným a nehmotným kultúrnym dedičstvom Slovenskej republiky⁴. Metodické materiály k tejto téme⁵ deklarujú výrazný podiel ľudovej kultúry. Školy tak dostali možnosť vzdelávať deti v oblasti histórie, geografie, prírodovedy lokality, v ktorej škola pôsobí, taktiež javov tradičnej ľudovej kultúry, preto ich možno pokladať za jeden z kľúčových mediátorov sprostredkujúcich základné poznatky o najbližšom prostredí, v ktorom dieťa vyrastá. V súčasnosti nemáme žiadne spoľahlivé informácie, koľko škôl na Slovensku vyučuje regionálnu výchovu. Nie sú známe formy výučby⁶ ani skutočnosť, či sa v rámci nej využívajú aj informácie o lokálnej ľudovej kultúre, nakoľko táto prierezová téma pozostáva, ako už bolo uvedené, zo širšieho komplexu informácií siahajúceho do viacerých odborov.

■ 2 L. Čellárová, *Postavenie regionálnej výchovy v edukačnom procese*, [In:] *Regionálna výchova a škola*, Banská Bystrica 2002, s. 12.

3 Termín *prierezová téma* znamená, že sa predmetná téma prelína cez viaceré vzdelávacie oblasti. Ako uvádza Štátny pedagogický ústav, prierezové témy (tematiky) je možné realizovať viacerými formami – ako integrovanú súčasť vzdelávacieho obsahu oblastí vzdelávania a vhodných vyučovacích predmetov, ako samostatný učebný predmet v rámci rozširujúcich hodín (pri profilácii školy). Výber spôsobu a času realizácie je v kompetencii každej školy. Pozri zdroj: <http://www.statpedu.sk/sk/svp/statny-vzdelavaci-program/svp-druhy-stupen-zs/prierezove-temy/>, cit. 18.07.2019. Tam sú uvedené aj ďalšie možné prierezové témy.

4 Citované zo Štátneho vzdelávacieho programu, dostupného na: <http://www.statpedu.sk/sk/svp/statny-vzdelavaci-program/svp-druhy-stupen-zs/prierezove-temy/regionalna-vychova-tradicna-ludova-kultura/>, cit. 20.07.2019.

5 Pozri bližšie metodický materiál zameraný na výučbu regionálnej výchovy, ktorý pripravil Štátny pedagogický ústav a je odporúčaním materiálom na výučbu tohto predmetu. Materiál obsahuje tri tematické celky – Môj rodný kraj, Objavujeme Slovensko, Tradičná ľudová kultúra. Pozri bližšie na: http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/regionalna_vychova.pdf, cit. 10.06.2019.

6 Mám na mysli, či ide o samostatný predmet, v koľkých ročníkoch, s akou frekvenciou počas týždňa, či ide o povinný alebo voliteľný predmet, alebo mimoškolskú aktivitu. Niektoré školy majú regionálnu výchovu bližšie špecifikovanú napríklad na geografiu (predmet regionálna geografia), alebo dejepis (regionálny dejepis), prípadne je súčasťou výchovnovzdelávacej oblasti Človek a svet práce (vyučovací predmet Pracovné vyučovanie).

V predkladanom príspevku približujem aktuálny stav výučby regionálnej výchovy v piatich vybraných základných školách, ktoré už v 90. rokoch patrili k líderským v procese zavádzania regionálnej výchovy a ľudovej kultúry do výučby. Stali sa vzorovými, inšpiratívnymi pre viaceré ďalšie školy na Slovensku. Dve vybrané školy podnes deklarujú v svojej charakteristike a zameraní orientáciu na regionálnu výchovu a tradičnú ľudovú kultúru aj na svojich webových stránkach (škola č. 1 a 3), všetky v svojej charakteristike, ale i výzdobou interiéru, v celkovej prezentácii školy smerom navonok. Okrem jednej sú zároveň aktívnymi členmi Združenia pedagógov zo škôl s regionálnou výchovou⁷, členovia ktorého sa pravidelne stretávajú, organizujú rôzne podujatia (semináre, konferencie, prezentácie škôl a pod.), s cieľom vzájomnej výmeny skúseností, ale i propagácie a prezentácie tohto špecifického zamerania.

Skúmané školy, podobne ako množstvo ďalších, ktoré sa dlhodobo venovali problematike regionálnej výchovy, realizovali už v 90. rokoch etnografické a folkloristické výskumy zamerané na zmapovanie viacerých oblastí miestnej tradičnej kultúry. Mali teda už v tomto období zhromaždenú adekvátnu východiskovú databázu poznatkov na zabezpečenie jej výučby. Na základe toho som sa domnievala, že majú všetky predpoklady pokračovať v tomto zameraní aj po roku 2008, keď vznikla možnosť implementácie prierezovej témy – Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra, a to nielen vo forme samostatného predmetu, ale i v rámci rozšírenia obsahu vzdelávania o „regionálne prvky“ v už existujúcich predmetoch.

Prezentované informácie vychádzajú z kvalitatívneho terénneho výskumu, ktorý prebiehal v čase od mája do októbra v roku 2018. Výskumnú vzorku tvorilo 5 základných škôl zo stredného a severného Slovenska, jed-

■ 7 Ide o dobrovoľné združenie škôl, ktoré sa v rámci vzdelávania detí okrem iného venujú výučbe regionálnej výchovy a prvkov ľudovej kultúry. Združenie má za cieľ vytvoriť platformu na vzájomné kontakty, metodickú pomoc a výmenu skúseností medzi učiteľmi takýchto škôl, taktiež ich prezentáciu, propagáciu smerom k čo najširšej verejnosti, spoločný postup pri presadzovaní vytýčených cieľov. Združenie s podobným zameraním vzniklo už v roku 1997 (*Združenie pedagógov zo škôl s rozšíreným vyučovaním regionálnej výchovy a ľudovej kultúry*, v tom čase so sídlom v Liptovských Sliachoch). Z celkového počtu 21 kolektívnych členov bolo 14 základných a 7 materských škôl. Pozri bližšie: M. Jágerová, *Regionálna výchova a prvky tradičnej kultúry vo výchovno-vzdelávacom procese na Slovensku – história, súčasný stav, perspektívy*, „Etnologické rozpravy“ 2015, XXII, č. 1, s. 65–77. Po roku 2003 však prestalo pracovať a bolo obnovené až v roku 2012 pod novým názvom, s novými stanovami a s vlastným modelom akreditácie a vzdelávania učiteľov v tejto oblasti. Značnú časť členov tvoria práve školy, ktoré s problematikou regionálnej výchovy pracujú už od 90. rokov 20. storočia. Členská báza, podobne ako v počiatočných existencie tohto zamerania, pozostáva najmä zo škôl zo stredného a severného Slovenska. Pozri viac na: <http://www.regioskoly.sk/?p=52>, cit. 20.07.2019. Na druhej strane je nutné podotknúť, že množstvo škôl vyučujúcich regionálnu výchovu o existencii tohto združenia nemusi vedieť, neudržiava kontakty s inými školami s podobným zameraním.

na z juhozápadu. Najmenšia škola mala len 98 žiakov, dve boli s porovnateľným počtom – 181 a 188 žiakov; ďalšie dve mali počet žiakov 267 a 340. Z etických dôvodov neuvádzam názvy lokalít, ale školy označujem číslami od 1–5.

V rámci výskumu som hľadala odpovede na nasledovné otázky:

1. Realizujú vybrané školy výučbu témy Regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra?
2. Ak áno – aké modely výučby využívajú?
3. Aká je obsahová náplň tejto témy a ktoré oblasti lokálnej ľudovej kultúry sú v nej zastúpené?
4. Ako samotné vedenie škôl a učitelia vnímajú „regionálne“ smerovanie školy a ako ho naplňujú?
5. Ako špecifickú čiastkovú tému som sledovala, či v školách vyučujú lokálne ľudové piesne.

Terénny výskum pozostával z nasledovných krokov:

- interview s riaditeľkami a riaditeľmi škôl, jednotlivými učiteľmi a učiteľkami,
- štúdium a analýza metodických materiálov, školských učebných plánov a tematických výchovno-vzdelávacích plánov predmetu regionálna výchova, respektíve iných predmetov, v rámci ktorých sa vyučuje regionálna výchova a tradičná ľudová kultúra (napríklad hudobná výchova, výučba jazykov, dejepis, prírodopis, vlastiveda a pod.),
- pozorovanie výučby regionálnej výchovy a hudobnej výchovy na vyučovacích hodinách,
- pozorovanie interiérov škôl.

Výskumu predchádzalo dlhodobé sledovanie problematiky aplikácie prvkov tradičnej ľudovej kultúry vo vyučovaní na základných školách. Danú problematiku prezentujem z perspektívy vedenia škôl a samotných učiteľov/učiteľiek, teda nešlo o výskum a preverovanie reálnych vedomostí a zručností žiakov z tejto oblasti. Na druhej strane, vďaka možnosti zúčastniť sa na vyučovaní som mala možnosť aspoň čiastočne sledovať a verifikovať informácie deklarované pedagógmi.

Modely výučby regionálnej výchovy na vybraných školách a jej obsahová náplň

Na základe výsledkov výskumu možno konštatovať, že sledované školy už od 90. rokov 20. storočia kontinuálne realizujú výučbu regionálnej výchovy. Ide však o rôzne formy jej výučby, najčastejšie prostredníctvom samostatného predmetu regionálna výchova v rôznych ročníkoch. Len jedna škola nemala vytvorený osobitný predmet pre túto tému, ale implementovala prvky regionálnej výchovy a ľudovej kultúry do štandardných

vyučovacích predmetov (škola č. 4). Regionálna výchova je v sledovaných školách zameraná predovšetkým na historické, geografické, prírodovedné a iné osobitosti lokality (napríklad regionálne dejiny, významné stavby, miesta v lokalite, prírodné podmienky, geografické útvary, známi rodáci a pod.). Nasledujúca tabuľka prezentuje obsahové zameranie sledovanej oblasti a bližšie ozrejmuje využívané formy jej výučby. V poslednom stĺpci uvádzam výsledky jednej z čiastkových tém – počet zistených lokálnych ľudových piesní⁸, ktoré boli učiteľmi/-kami uvádzané ako súčasť vyučovania:

Škola	Počet žiakov	Ročník									Počet vyučovaných lokálnych ľudových piesní
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
1.	188	RV	RV	-	-	RV	RV	RV	RV	-	19
2.	267	-	-	-	-	RV	RV	RV	RV	-	9
3.	98	-	RV	RV	RVG	RV	-	-	-	RV	3
4.	181	-	-	-	-	RVD	-	-	-	-	17
5.	340	-	-	RV	RV	RV	-	-	-	-	4

Tabuľka vypracovaná M. Jágerovou

RV – regionálna výchova zameraná na lokálne ľudové piesne, hry, detský folklór

RV – regionálna výchova zameraná na remeselnú-výtvarnú zručnosť

RV – regionálna výchova zameraná na historicko/prírodovedno/etnografické témy (z toho najmä kalendárne obyčaje a javy materiálnej kultúry – spôsoby obživy, odev, strava, bývanie)

RVD/RVG – regionálne zameraný dejepis /geografia

V rámci sledovaných škôl len škola č. 1 mala v prvom a druhom ročníku predmet regionálna výchova zameraný na lokálny piesňový materiál, riekanky a detské hry, aj s predstavením celkového kontextu fungovania týchto javov v rámci miestnej tradičnej kultúry. Tu išlo o systematické a cieľavedomé vzdelávanie detí v oblasti lokálnej piesňovej a slovesnej kultúry, čiastočne tradičného detského folklóru či ľudovej hudby. Učebné plány deklarovali, že počas dvoch rokov by sa deti mali naučiť 19 lokálnych ľudových piesní, taktiež niekoľko riekaniek a detských hier. V os-

8 V rámci výskumu som zaznamenala incipyty všetkých učiteľmi/-kami uvádzaných lokálnych ľudových piesní, ktoré sú súčasťou vyučovacieho procesu v sledovaných školách, taktiež žáner a charakteristiku piesne. V práci uvádzam už len počet zistených piesní.

tatných ročníkoch sledované piesne už len náhodne zaraďovali do výučby v rámci predmetu hudobná výchova, spravidla išlo o piesne naučené počas prvých zmieňovaných dvoch rokov. Na druhom stupni mala táto škola remeselnú-výtvarnú zameranú regionálnu výchovu (pletie košíkov z prútia, tkanie, vyšívanie, výroba predmetov zo šúpolia a pod.), bez výučby či prezentácie akýchkoľvek iných javov z oblasti tradičnej ľudovej kultúry a folklórnych javov.

V škole č. 2 zvolili ako model výučby formu samostatného predmetu regionálna výchova v každom ročníku na druhom stupni. Žiakom škola ponúkla na výber 6 tematických celkov: pletenie košíkov z prútia/papiera, paličkovanie, práca s drevom, varenie a práca na rôznych projektoch zameraných na miestnych rodákov⁹. Jedným z ponúknutých tematických okruhov bol aj spev ľudových piesní, pričom v čase výskumu ho nere realizovali kvôli nezaujmu detí oň. Na druhom stupni na hudobnej výchove ani na regionálnej výchove učiteľia nepracovali so žiadnymi domácimi ľudovými piesňami, ani so slovesným folklórom. Lokálne ľudové piesne sa vo výučbe u starších žiakov objavovali len náhodne v prípade hodín slovenskej literatúry ako ilustračný materiál pri žánrovej typológii ľudovej slovesnosti – nešlo však o aktívne spievanie detí, ale piesne prezentované učiteľkou.

Na 1. stupni sa objavovali lokálne ľudové piesne spojené s fašiangami a stávaním májov, nakoľko v obci sú tieto obyčajové príležitosti naďalej živé, vykonávané miestnymi mládežníkmi (*regrútmí*). Tí každoročne postavia máj aj pred školou, osobitne pred materskou školou. Pri tejto udalosti sú prítomní aj vybraní žiaci, ktorí sa zapájajú do spevu. Miestne ľudové piesne (spolu bolo zistených 9 piesní) sa náhodne objavovali na predmete hudobná výchova, čiastočne na vlastivede, ale len na 1. stupni. Ak sa deti aktívne zapájali do spevu piesní, využívali predovšetkým svoje znalosti získané v miestnej materskej škole, ktorá sa zameriavala na ľudovú kultúru, ďalej z rodinného prostredia, prípadne účasťou na rôznych kultúrno-spoločenských podujatiach v obci.

V škole č. 3 mali vytvorený až v štyroch ročníkoch samostatný predmet regionálna výchova, orientovaný primárne na historicko-vlastivedné poznatky o obci a celom regióne, s čiastočným využitím údajov z materiálnej (staviteľstvo, poľnohospodárstvo, domácka výroba) a duchovnej kultúry (kalendárne obyčaje). V čase výskumu dočasne nefungoval ani školský folklórny súbor, kvôli materskej dovolenke učiteľky. Na prvom ani na druhom stupni s detským folklórom a lokálnymi ľudovými piesňami na vyučovaní nepracovali, celkovo bola zaznamenaná výučba len jednej domácej piesne a dvoch regionálnych (z okolitých obcí) na prvom stupni.

■ 9 Učiteľka pod termínom „projekty“ uvádzala výrobu rôznych posterov a prezentačných materiálov, ktoré škola využila na výstavu počas miestnych folklórnych slávností v obci.

Žiaci chodia každoročne vynášať Morenu, vytvoria sprievod obcou, ale tento úkon nesprievádza spev piesní viažucich sa k tejto príležitosti. Deviatci každoročne stavali máj pred školou, ale posledné roky – „už len postavili máj bez toho, aby tam bol folklór“ (vyjadrenie riaditeľa školy). V škole žiaci realizujú obchôdzky Lucii po jednotlivých triedach, taktiež Mikulášsku obchôdzku s čertom a anjelom.

V škole č. 4 nemajú vytvorený samostatný predmet regionálna výchova. Informácie z oblasti miestnej tradičnej kultúry sa náhodne a nesystematicky objavujú v rôznych predmetoch, najmä na 1. stupni (vlastiveda, prírodoveda). Čo sa týka druhého stupňa, zaznamenala som výučbu 17 lokálnych ľudových piesní v rámci predmetu hudobná výchova, počas ktorého sa žiaci oboznamovali aj s hudobnými prejavmi danej lokality (informácie o miestnych významných interpretoch – muzikantoch, spevákoch, o kapelách a ľudových hudobných nástrojoch). V jednotlivých ročníkoch učiteľka deťom púšťala aj hudobný materiál z rôznych CD nosičov. V škole však nepracovali so žiadnym lokálnym slovesným materiálom ani s detským folklórom.

V škole č. 5 mali vytvorený samostatný predmet regionálna výchova v troch ročníkoch. Keďže ide o školu, do ktorej chodia deti z viacerých obcí, v rámci tohto predmetu sú zastúpené poznatky aj o týchto lokalitách. Týkali sa lokálnej histórie, prírodovedy, geografie, čiastočne etnografie. Vo viacerých ročníkoch pracovali s domácou ľudovou slovesnosťou (príslovia, porekadlá, povesti), s nárečovými javmi. Zaznamenala som len 3 lokálne (regionálne) ľudové piesne, absentovali aj akékoľvek prejavy z oblasti detského folklóru. Žiaci každoročne vykonávajú vynášanie Moreny so spevom k tejto príležitosti sa viažucej piesne v priestore obce.

Vo všetkých školách, okrem školy č. 4, deklarovali, že v rámci predmetu hudobná výchova sa zameriavajú len na predpísané učebné materiály, obsiahnuté v odporúčaných učebniciach hudobnej výchovy. Okrem školy č. 1 nevyužívali pri výučbe piesní žiadne iné zdroje, len predpísané učebnice (myslím napríklad rukopisné zápisy, materiály alebo publikované zbierky lokálnych piesní). Len na dvoch školách som zaznamenala občasné využívanie štylizovaných nahrávok ľudovej hudby z CD nosičov domácich interpretov (speváci ľudových piesní, nahrávky ľudových hudieb v prípade dvoch škôl – č. 4 a 5).

V rámci učebných okruhov sú vo výučbe (okrem školy č. 2) do značnej miery využívané kalendárne obyčaje, čiastočne obyčaje životného cyklu (najmä svadobné). Spravidla sú žiakom prezentované bez sprievodných ľudových piesní či iných folklórnych javov, najčastejšie vo forme stručného rozprávania, prípadne dramatizácie niektorých vybraných javov. Koncipované sú prevažne s celoslovenským zameraním, s nedostatočne zastúpenými špecifikami obyčajovej kultúry samotnej lokality, respektíve najbližšieho okolia.

Ďalším z podstatných zistení je fakt, že v jednotlivých školách sa využíva predovšetkým folklór dospelých (okrem niekoľkých hier a riekaniek v škole č. 1). Dokonca v jednej škole som bola presvedčaná učiteľkami, že tradičné detské hry a detský folklór sa v ich obci nevyskytoval, a teda nie je zastúpený ani vo výučbe. Všetky školy uvádzali nezaujím detí o spievanie ľudových piesní na druhom stupni, respektíve skutočnosť, že „staršie deti nespievajú vôbec“, alebo ak spievajú občasne, tak žiadne domáce ľudové piesne. Piesne používané na prvom stupni sú vhodnejšie, vzhľadom na mentálne, kognitívne schopnosti, skôr pre starších žiakov, paradoxne – na druhom stupni základných škôl nie sú do výučby zaradované.

Okrem školy č. 4 sa učitelia v rámci výučby nevenovali problematike lokálnych hudobných tradícií (miestny inštrumentár, kapely, významní interpreti a pod.). Vo všetkých školách absentovali akékoľvek informácie o tradičnej tanečnej kultúre, dokonca neobjavovali sa vo výučbe ani v prípade školy, kde pôsobil ako učiteľ telesnej výchovy tanečník a aktívny muzikant v jednej osobe, ktorý tento svoj potenciál v edukačnej praxi nevyužíval, napriek deklarovanému zameraniu školy.

V dvoch školách (č. 1 a 2) bola na druhom stupni v rámci regionálnej výchovy zastúpená oblasť remeselná-výtvarných zručností. Okrem pravidelnej výučby tejto problematiky v rámci samostatného predmetu školy realizujú viacero aktivít ako občasné workshopy pozvaných výrobcov priamo v škole, prípadne mávajú každoročne tzv. remeselné dni (škola č. 5). Otázne však je, čo by si vyžadovalo detailnejšiu analýzu – do akej miery sú v rámci týchto aktivít prezentované výtvarné a remeselné techniky reálne vychádzajúce z miestnej lokálnej tradície.

Vo všetkých školách boli do výučby zaradované aj vychádzky, návšteva rôznych expozícií v mieste pôsobenia školy a v blízkom okolí, spoznávanie miestnych sakrálnych stavieb, pamätných a významných miest, či už z hľadiska lokálnej histórie, ale aj prírodných a geografických osobitostí.

Ako školy naplňajú „regionálne zameranie“?

V tejto časti práce odpovedám na ďalšiu zo stanovených výskumných otázok, pričom prezentujem informácie z perspektívy vedenia škôl a jednotlivých učiteľov/-iek. Počas výskumu pri otázke – akými formami škola realizuje regionálne zameranie, respektíve aplikáciu prvkov lokálnej ľudovej kultúry, respondenti uvádzali predovšetkým detské folklórne súbory ako dôležitý prvok naplňovania tejto špecifickej orientácie, taktiež skutočnosť, že „folklór“ a ľudové piesne deti prezentujú v rámci rôznych súťaží, vystúpení (školské akademie, Deň matiek, Mesiac úcty k starším, vianočné akcie a pod.). To isté sa týka aj scénických, festivalových podujatí – respondenti ich uvádzali ako jeden z podstatných prvkov „regionálnej

orientácie“ školy. Išlo o obecné folklórne festivaly, organizované najmä počas leta, na ktorých mali školy svoje zastúpenie (v prípade škôl č. 1, 2, 3, 4). Dokonca škola č. 4 organizuje už viac ako dve desaťročia vlastný detský folklórny festival so zahraničnou účasťou.

Okrem najmenej školy (č. 3)¹⁰ mali v čase výskumu všetky ostatné dlhoročne fungujúce detské folklórne súbory, zastrešované základnou školou. V lokalite s najväčším počtom detí fungovali dokonca dva folklórne súbory – jeden zriaďuje miestna základná umelecká škola, druhý občianske združenie pôsobiace v obci. Fungovanie detských folklórnych telies je pre tieto školy dôležité, nakoľko ich pokladajú za jeden z významných prvkov deklarujúcich zameranie na regionálnu výchovu a lokálnu ľudovú kultúru. V tejto súvislosti je však nutné skonštatovať dva dôležité fakty. V prvom rade je potrebné uviesť si, že ide len o malú časť detí z celkového počtu žiakov¹¹, ktorí majú možnosť stretávať sa s javmi ľudovej kultúry, pričom ide o dobrovoľnú, voľnočasovú aktivitu, nie súčasť povinného školského vzdelávania. Druhým faktom je skutočnosť, že v prípade súťaží, vystúpení a festivalov, taktiež čo sa týka celkovej činnosti detských folklórnych súborov, ide o štylizované scénické predvádzanie javov ľudovej kultúry, autorsky spracované do javiskovej podoby. Folklór je v rámci nich prezentovaný ako scénický, reprezentačný alebo súťažný artikel, nie ako niekdajšia bežná a spontánna súčasť života viacerých pracovných, slávnostných, ale i každodenných situácií, plniaca široké spektrum rôznorodých funkcií – čiže deti sa napríklad neučia tradičné detské hry na spontánne hranie, zabávanie sa, vyplnenie voľného času, ale ako jav na scénickú prezentáciu.

Za významné faktory prezentujúce „regionálnu orientáciu“ pokladajú školy aj celkové vybavenie artefaktmi lokálnej tradičnej kultúry. Tieto predmety spravidla pochádzajú zo začiatkov presadzovania aplikácie prvkov ľudovej kultúry v školskom prostredí (90. roky 20. storočia) a prakticky v nezmenenej podobe fungujú už viac ako dve desaťročia. Na špecifické zameranie školy upozorňovalo aj dekorovanie a vybavenie vstupných priestorov (artefakty ľudovej kultúry, výrobky žiakov, nápisy avizujúce

■ 10 Išlo o dočasný stav – konkrétna učiteľka, ktorá sa venovala týmto aktivitám, bola v čase výskumu na materskej dovolenke a detský folklórny súbor nefungoval. Toto zistenie opätovne dokladá konštatovanie uvádzané v závere o tom, že stav výučby tak špecifických predmetov ako je regionálna výchova a v rámci nej tradičná ľudová kultúra, ale i jej obsahové zameranie, je výrazne podmienené personálnym faktorom. Obsah týchto predmetov je podmienený osobnosťou a schopnosťami samotného učiteľa/učiteľky, to isté sa týka aj aktivít v tejto oblasti v rámci mimoškolskej činnosti.

11 V škole č. 1 zo 188 detí navštevovalo v čase výskumu školský folklórny súbor 38, škola č. 2 – z 267 len 10 detí. Škola č. 3 nemala v čase výskumu funkčný súbor – vedúca a miestna učiteľka bola na materskej dovolenke, škola č. 4 zo 181 detí súbor navštevovalo 53, škola č. 5 z 340 detí viac ako 200 detí pôsobilo v čase výskumu v dvoch folklórnych súboroch.

toto zameranie a pod.), a to v dvoch školách (č. 3 a 4). Dve školy (č. 1 a 5) mali zriadené stále etnografické expozície, využívané aj na výučbu, dokonca pozostávajúce z viacerých miestností. Ostatné tri školy mali inštalované viaceré predmety na chodbách, niekde aj vo vitrínach, ojedinele v triedach, dve školy aj nástenné maľby zamerané na výjavy z niekdajšieho spôsobu života na vidieku. Hoci dotvárali celkové prostredie školy a dávali tejto inštitúcii osobitú atmosféru, v rámci vyučovacieho procesu ich nevyužívali. Plnili skôr estetickú a reprezentačnú funkciu či boli skôr interiérový doplnok (školy č. 1, 2, 3).

Významnou príležitosťou na stretávanie sa detí s ľudovou piesňou, neraz práve s lokálnou, zároveň aj s ľudovým odevom, je celoslovenské podujatie Slávik Slovenska. Ide o súťaž v interpretácii slovenských ľudových piesní, určenú pre žiakov základných škôl, osemročných gymnázií a základných umeleckých škôl. V roku 2019 prebehol už 29. ročník¹². Všetky skúmané školy deklarovali realizáciu triednych, následne školských kôl. Deti v rámci súťaže spievajú predovšetkým všeobecne známe ľudové piesne z učebníc hudobnej výchovy, ale inšpirujú sa aj repertoárom súčasných na Slovensku populárnych cimbalových „ľudových“ kapiel (napríklad Kollárovci a Kandráčovci). Školy č. 1, 2 a 4 uvádzali aj domáce lokálne piesne, ktoré sa deti naučia buď v škole, alebo od svojich rodičov, starých rodičov, prípadne ich poznajú z materskej školy a sú súčasťou rôznych príležitostí v rámci obecných podujatí (škola č. 2). Spevný repertoár detí každoročne rozširuje aj zborník ľudových piesní vydávaný k tejto súťaži, z ktorého si každý účastník musí vybrať aspoň jednu pieseň.

Záver

Celkovo je nutné konštatovať, že v rámci výučby regionálnej výchovy, respektíve regionálneho zamerania sledovaných škôl, lokálna tradičná ľudová kultúra a folklórne prejavy tvoria v súčasnosti len menšiu časť obsahovej náplne tohto predmetu, zamerania. Školy orientujú túto oblasť predovšetkým na historicko-geograficko-prírodovedné vedomosti, čiastočne remeselnú-výtvarnú zručnosť. Svoje zastúpenie tu má aj obyčajová kultúra, ale často bez akéhokoľvek sprievodného lokálneho folklórneho materiálu. V ani jednej škole sa nevenujú ľudovému tancu, len v jednej čiastočne ľudovej hudbe. Zastúpenie tradičného detského folklóru je tiež minimálne (len v prípade školy č. 1). Na základe získaných poznatkov je nutné konštatovať, že v prípade niektorých skúmaných škôl – najmä školy

■ 12 Súťaž vznikla v roku 1991, organizuje ju každoročne Občianske združenie Slávik Slovenska. Prebieha od triednych, cez školské, okresné, krajské, až po celoštátne kolo. Víťazi triednych kôl postupujú na školské kolo, kde propozície súťaže predpisujú vybrať si pieseň z každoročne vydávaného zborníka piesní na túto príležitosť.

č. 2, 3, 4 – ide viac-menej len o deklarovanie zamerania na regionálnu výchovu a tradičnú ľudovú kultúru, než jeho skutočné napĺňanie. Zo skúmaných subjektov len škola č. 1 čiastočne zabezpečuje výučbu a transmisiu lokálnej ľudovej kultúry, najmä piesní a niektorých folklórnych javov, ale len v prvých dvoch ročníkoch prvého stupňa v rámci predmetu regionálna výchova. Absentuje ďalšie rozvíjanie a nadväzovanie na tieto vedomosti vo vyšších ročníkoch. Taktiež v škole č. 4 som zaznamenala relatívne vyšší počet vyučovaných lokálnych ľudových piesní (17), do vyučovania však boli zaradované náhodne, nesystematicky. Ak prerátame ich počet na 8 rokov výučby hudobnej výchovy, tak v priebehu jedného roka sa deti stretnú asi 2x s novou domácou ľudovou piesňou.

Deti sa v sledovaných školách s javmi lokálnej ľudovej kultúry stretávali predovšetkým ako so scénickými a školu reprezentujúcimi javmi, patriacimi predovšetkým na pódium ako súčasť rôznych vystúpení. V niektorých školách sa tieto javy objavujú len pri práci v miestnych detských folklórnych súboroch, prípadne ako dôležitá súčasť scénických programov a vystúpení žiakov na rôznych fórach.

Nedostatočné zastúpenie javov tradičnej lokálnej ľudovej kultúry vo vyučovacom procese je podľa výsledkov výskumu spôsobené nasledovnými skutočnosťami:

- absentuje akákoľvek príprava učiteľov na problematiku výučby regionálnej výchovy a tradičnej ľudovej kultúry (prejavov materiálnej a duchovnej kultúry, ale aj slovesného, hudobného a tanečného folklóru), a to nielen v rámci prípravy učiteľov špecializácie hudobná výchova, ale v celkovej príprave budúcich učiteľov do praxe,
- učitelia nepoznajú tradičnú ľudovú kultúru lokality, v ktorej pôsobia, nemajú preto k tejto sfére vybudovaný pozitívny vzťah, ktorý je potrebný pri transmisii takýchto javov,
- učitelia nepoznajú dostupné odborné materiály, ktoré by im uľahčili výučbu tejto oblasti, nevyužívajú ani výskumné a iné materiály (okrem školy č. 1), ktorými disponujú samotné školy a boli vytvorené v počítačnom období zavádzania problematiky regionálnej výchovy a tradičnej ľudovej kultúry do vyučovacieho procesu v priebehu 90. rokov 20. storočia.

Na základe dlhodobého sledovania tejto problematiky, ale aj výsledkov z prezentovaného výskumu, jednoznačne vyplynulo, že hlavným faktorom ovplyvňujúcim sledovanú oblasť je jednak samotné smerovanie a zameranie školy, predovšetkým však pedagógovia, ktorí kreujú a následne realizujú výchovnovzdelávaciu činnosť v rámci jednotlivých vyučovacích predmetov. Učiteľ je súčasťou výchovno-vzdelávacieho prostredia danej školy, celkových podmienok, ktoré táto inštitúcia na prácu poskytuje, na čom má podiel jej vedenie. Bez vytvorenia vhodných podmienok a podpory takto orientovaného vzdelávania vedením školy by akákoľvek erudícia

a snahy učiteľa v tejto oblasti boli bezpredmetné. Vzdelanie, skúsenostný komplex, hodnotový systém, ale najmä poznanie lokálnej tradičnej kultúry a pozitívny vzťah učiteľa k nej, celkovo k lokalite, v ktorej škola pôsobí, spolu so zameraním školy – toto pokladám za najdôležitejšie, vzájomne sa podmieňujúce faktory, ktoré rozhodujúcou mierou ovplyvňujú výchovno-vzdelávací proces v skúmanej téme.

Súčasnú školskú inštitúciu majú viaceré možnosti vzdelávania detí v oblasti lokálnej ľudovej kultúry, no tieto nie sú dostatočne využívané, a to ani v školách, ktoré sa dlhodobo zaoberajú touto problematikou a deklarujú orientáciu školy na túto oblasť. Dôležitým, okrem už spomenutých faktorov, je aj budovanie pozitívneho vzťahu školy a jej zamestnancov k lokalite, v ktorej škola pôsobí, k jej kultúrnemu dedičstvu, ktoré by určite posilnila aj príprava a vzdelávanie budúcich pedagógov v tejto oblasti. Na daných základoch môže dochádzať k transmisii sledovaných javov aj na najmladšiu generáciu.

Regional education and traditional folk culture in elementary school education

Since 2008 the elementary schools in Slovakia have been given the opportunity to educate children in the field of “Regional education and traditional folk culture“ focusing on local history, geography, natural environment and basic ethnographic knowledge, related to the place in which each school is functioning. Therefore, these schools can be considered as one of the most important mediators in the process of imparting this knowledge amongst the youngest generation in today’s society. The paper is based on a research conducted at 5 elementary schools that declared the implementation of “Regional education” and some components of traditional culture and folklore in their teaching process. At the beginning of 1990s, these schools were leaders in this process and became an inspirational role model for other ones. The author describes the current situation in these schools, the possibilities, tools and mechanisms applied by individual schools (teachers) in the process of education in the above-mentioned field. Furthermore, the paper describes the forms, educational content and factors determining this area.